

דעת
אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

רד"צ הופמן

פרק ד. הפסוקים א"ב. ועתה ישראל שמע אל החוקים
ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען
תחיון ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם
נותן לכם. לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם
ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה' אלהיכם אשר
אנכי מצוה אתכם.

ועתה. כלומר, עכשו אחרי המאורעות הנזכרים למעלה. — שמע אל.
כלומר שימו לב והשגיחו. — חוקים ומשפטים, יש עליהם דעות
שונות. השה שולץ; על דעת רבותינו זכרונם לברכה דברנו בויקרא
יה. ד. — לעשות. מטרת הלימוד; לא המדרש עיקר אלא המעשה. —
למען תחיו. השה לויקרא יה. ה. — וירשתם. גק 44. ירושת הארץ
היא השכר על קיום מצות ה', מפני שהארץ, המקום שבו אפשר לקיים
כל מצוות ה', נותנת את כל האמצעים להשגת שיא השלימות והאפשר. —
לא תוסיפו. כאן פירושו, שאסור להוסיף מצוה חדשה על מצוות
התורה, וכן לא תגרעו, שאסור לבטל שום מצוה מן התורה. (לא כן הלאה

יג. א השוה שם). לדברי הרמב"ם (ה' ממרים פ"ב ה"ט) מביע איסור זה אזהרה לבית הדין הגדול, שלא יציגו את גזירותיהם ותקנותיהם בתור מצוה מן התורה (השוה ירמיהו כו, ב; משלי ל, ו). — לש מור. כלומר, כשאתם שומרים. — מצות. כוללות גם חוקים וגם משפטים.

הפסוקים ג"ד. עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום.

עיניכם הרואות. כמו ג, כא. משה רבינו מזכיר את המאורע שאירע רק לפני זמן קצר, ואשר מקום המקרה היה עדיין לעיניהם (ג, כט). — בבעל פעור. יתכן לפרש גם בבעל פעור ממש (השוה שמות יב, יב), כיון שהשמדת עובדי עבודה זרה היא עונש גם בשביל העבודה הזרה עצמה. אבל יותר טוב לפרש בבעל פעור כמו בדבר בעל פעור, והכוונה בזה על זה שנזכר במדבר כה, ג"ט. — ה' א' מקרבך. כמו בשאר המקומות בספר דברים, ובערת הרע מקרבך, לשון יחיד, כל העם נחשב כאיש אחד, אשר ביעור הרע הוא לטובתו. הגהת תרגום השבעים ללשון רבים, היא קלקול, שנגרם על ידי „עיניכם” שנזכר תחילה, וואתם” הבא אחרי כן, הכופר שטויארנגל מקבל איתה ללא־צדק. — הדבקים בה' השוה יג, ה.

הפסוקים ה"ח. ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה. ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום.

ראה. לשון קריאה, אפילו לרבים, הגהת התרגום השומרוני ל„ראוי היא שגיאה, ראה איוו. 306 גק 105. — למדתי. כאן כתוב לשון עבר,

בעוד שלמעלה פסוק א כתוב לשון בינוני. כאן, במקום שהכוונה היתה להצביע על חכמת המצוות וצדקתן, הזכיר משה רבינו שכבר למד פעם את ישראל על פי ה' את המצוות האלה (השוה הלאה פסוק יד). — לעשות כן, וכן הלאה פסוק יד. משמע שהצווי הזה נאמר למשה רבינו באותם ארבעים יום הראשונים, אשר בהם קבל את לוחות העדות ואת שאר מצוות התורה (שמות כד, יב). המלים „כן” ו„אתם” (פסוק יד) מוטעמות בוקף קטן. לומר שחיוב קיום המצוות הוא בכל מקום ובכל זמן. השוה דובנא, תקון סופרים. — ושמרתם ועשיתם. שולץ צודק באמרו: „שמר” פירושו, לקבוע לו מצוה בתור קנה מידה, כדי לקיימה (השוה „שמר לעשות”); יותר ברור הוא להבדיל פירוש רבותינו זכרונם לברכה: ושמרתם זו משנה, כלומר הציווי ושמרתם כולל חיוב תלמוד תורה, בתור תנאי מוקדם לקיומה. השוה לויקרא יח, ד. — כי היא. כלומר: כי זאת (לשון נקבה במקום סתמי, איוו, 172, גק 122), כלומר שמירת ועשיית המצוות. — חכמתכם ובינתכם. (השוה א, יג). חכמתכם ובינתכם היא שתבינו את מצוות ה' על בוריין ותדעו להשתמש בהן בצורה הנכונה בכל המקרים שיכולים ליארע. אבל התורה עצמה היא הנותנת חכמה ובינה למי שמקיים אותה (תהלים יט, ח; קיט, צח; קל). — לעיני העמים. גם שאר העמים יכירו בזה, כאשר ישמעו את החוקים (אשר בעצם אינם מושגים לבני אדם) וכאשר יראו את פעולתם הנפלאה (כפי שהיא מבוארת בפסוק הבא). — רק, דוקא. השוה לבראשית כ, יא (רק זה לבד אמת ולא שום דבר אחר, השוה את הביטוי „ותו לא מידי” שבתלמוד). — הגוי הגדול הזה. התורה מניחה שאם ישראל ישמרו את התורה, יהיו עם גדול. אבל כיון שגדולה זאת תהיה תלויה תמיד בנאמנותם לה' ולתורתו, יעריצו העמים את חכמתם של ישראל, היודעים למצוא את הדרך הנכונה אל השלימות והגדולה ללכת בה. — כי מי גוי גדול. אין זה מדברי העמים, אלא סיוע דבריו של משה רבינו, כמו שמוכח מסוף הפסוק. על כן אומרים רבותינו ז"ל (סנהדרין לח ב, ירושלמי ברכות ט א) ש„אלהים” הוא קודש (לשון רבים, כמו בראשית ב, יג ועוד). כלומר, ה' אינו קרוב לשאר העמים הגדולים, הוא אינו מקבל את תפילותיהם, מפני שאינם שומרים את משפטיו. או אינם יודעים אותם כלל (תהלים קמו, כ). לעומת זאת הוא תמיד קרוב לישראל, „קרובים” כמפורש בירושלמי (שם). „קרוב בכל מיני קרובות”. כלומר הוא מראה את קרבתו בצורות שונות, כיון שכל הכחות המאוחדים

בהקדוש ברוך הוא, משמשים לאושרם ולהצלחתם של ישראל. אילו היו מפרשים שאל' מתייחס אל אלהי העמים. אם כן היה משמע, שאלהי העמים אינם שומעים את קול עובדיהם, מפני שאינם מבקשים את טובת בני האדם. רעיון זה אינו יכול להיות מובע אלא על ידי העמים, אבל לא על ידי משה רבינו, שאינו יכול לייחס לאלהי העמים יכולת לקיים את בקשות עובדיהם. — בכל קראנו, „כל" מחובר עם המקור, כמו בראשית ל, מא. — משפטים צדיקים. השוה לטז, יט; בדרך כלל נאמר התואר „צדיק" רק על בני אדם, בשעה של „משפט" מתחבר „צדק". — ככל התורה הזאת. אף על פי שמשה רבינו היה כעת רק מתכוון לתת — כלומר, להרצות לפניהם — את התורה, היה יכול לתאר אותה בתור „התורה הזאת" כיון שכבר למד אותה מקודם, כנזכר בפסוק ה.

הפסוקים ט"י. רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלכתך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב באמור ה' אלו הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון.

שמור נפשך מאד. כל חייהם של עם ישראל ושל פרטי אישי ישראל אינם תלויים אלא בתורה (כי היא חיך). בלי תורה אין חיים. על כן שמירת התורה היא גם שמירת הנפש. — ופן יסורו מלבבך. על ידי הזילזול בקיום התורה ובלימוד התורה המצוות הולכות ונשכחות לאט לאט. — והודעתם לבניך. מצוה אחרת; לא רק לשמור את התורה בלבך, אלא אף בלב הדורות הבאים. — יום. תוספת ל„הדברים", כלומר אל תשכח את יום מתן התורה בחורב. — הקהל וגו'. גם בשאר מקומות נקרא היום ההוא „יום הקהל" (ט"י; י"ד; יח, טז). בסיפור מתן תורה לא נזכר הביטוי: הקהל העם. יש לשער שהיום הוחג אחרי כן כ„יום הקהל", ראה לויקרא כג, כא. (ח"ב ע' קס"ג). — כל הימים. אפשר לייחסו ל„ילמדון" אבל גם לחברו עם „ליראה" (ה, כו). — כל ... האדמה. יב, א.

פסוק יא. ותקרבונו ותעמדון תחת ההר וההר בוער באש
עד לב השמים חושך ענן וערפל.

ותקרבונו... תחת ההר. שמות יט. יח. — בוער באש. שמות יט.
יז. — עד לב השמים. כלומר בקרבו. כמו שמות טו. ח. — חושך...
ערפל. הענן מתואר בשמות יט. טז בתור ענן כבד, נראה שביטוי זה
מציין את ההרכבה של חושך וענן. ערפל הוא מקום קרבת השכינה, אשר
רק משה רבינו היה רשאי לגשת לשם (שמות כ, יח).

פסוקים יב-יג. וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים
אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ויגד לכם
את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים
ויכתבם על שני לוחות אבנים.

מתוך האש. ה' היה מסובב מאש. מראה כבודו היה כאש
אוכלת (שמות כד, יז). — קול דברים, מכין את האזהרה החמורה
בפסוק טו והלאה. — תמונה. הכוונה כאן לצורת גוף מוגבל, כעין „תבנית“
בפסוק טז והלאה, הווה שמות כ, ד. אולם ה' לא נראה גם בשום צורה
מוחשית אחרת. שהרי האש לא היתה ח"ו ה' בעצמו. אלא ציינה את מקום
ההתגלות. מה שכתוב במדבר יב, ח על משה רבינו „תמונת ה' יביט“, אינו
רוצה לומר אלא הבטה והשגה פנימית של מציאות ה'. כמו כן צריכים
לפרש בתהלים יז, יב. — בריתו. כאן הכוונה לתורת הברית, המצוות
שקבלו ישראל על ידי כריתת הברית (שמות כד, ח), ואשר החלק העיקרי
שלהן הן עשרת הדברות. אבל גם חוקים ומשפטים אחרים שייכים לכך
(פסוק יד). — לוחות אבנים. שמות כד, יב.

פסוק יד. ואותי צוה ה' בעת החיאה ללמד אתכם חוקים
ומשפטים לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים
שמה לרשתה.

חוקים ומשפטים. מצוות ספר הברית (שמות כד, ז), וכן המצוות
שקבל במשך ארבעים היום בחורב (שמות כד, יב), אשר להלן. א והלאה

מתחילה חזרתן. — אתם עוברים. ביטוי המתאים לזמן הנוכחי של משה רבינו, כי ישראל עמדו לעבור את הירדן. אילו היתה הכוונה לזמן של „בעת ההיא“ היה כתוב „באים“ או „עולים“.

הפסוקים טו"ח. ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש. פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל פמל תבנית זכר או נקבה. תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים. תבנית כל רומש בארמה תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ.

לנפשותיכם. וכן יהושע כג. יא. בירמיהו יז. כא כתוב „השמרו בנפשותיכם“. כלומר השמרו בנוגע לנפשותיכם. כמו בפסוק ט „שמור נפשך“. — ביום. לשון נסמך אל המשפט הבא. איזו. 332. גק 130. — כי... האש. פסוק זה הוא מאמר מוסגר המנמק את האזהרה הבאה. — תשחיתון (שמות לב, ז פיעל) השוה בראשית ו, יב. ששם הוא מחובר עם „דרך“ בתור נשוא. — פסל. השוה שמות כ, ד. — סמל. יחזקאל ת, ג; ה; דברי הימים ב לג, ז; טו. אבל אין להוכיח מכאן — כמו שמודה גם שטויארנגל — שמלה זאת לא נכנסה לשימוש אלא בתקופה מאוחרת יותר חס ושלום, שהרי היא נמצאת אף בכתבות צוריות-כרתיות בהוראה זאת. — תבנית. משורש בנה. משמעו העיקרי תעתיק-בנין (שמות כה, ט). וגם במובן הכללי תעתיק של צורה. — בהמה. חיה בכלל בהמה במקום זה. — צפור כנף. כמו בבראשית ז, יד. רומש באדמה. בראשית א. כה. בשמות כ, ד נזכרות הצורות האסורות לפי סדר זה: כל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים וגו'. כאן נזכרים תחילה הדברים אשר על הארץ, אחר כן דגי המים; צבא השמים אשר רוב האומות עובדים להם, אינם נזכרים אלא לבסוף (פסוק יט), כדי להוסיף את ההסבר, מפני מה ישראל חייבים להיות נבדלים מן הגוים בענין זה. אם כן אי אפשר בהחלט למחוק ח"ו את הפסוקים יט-כ, כדברי שטויארנגל. שאם כן יחסר כאן האיטור של „אשר בשמים ממעל“, הנזכר בעשרת הדברות; שהרי ביטוי זה אינו מתכוון אלא לשמש, לירח ולכוכבים. כמו שמודה גם בינש לשמות כ, ד ואחרים.

הפסוקים י"כ. ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדהת והשתחווית להם ועברתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים. ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה.

דעת המבקרים שפסוקים אלה המדברים על עבודת צבא השמים לא נכתבו אלא אחרי תקופתו של מנשה. תקבל תשובה ניצחת להלן לפסוק יז, ג. — ופן תשא מפני סכנת הדוגמה המושכת של אומות העולם העובדות לצבא השמים, יש צורך להזהיר על כך את ישראל באופן מיוחד באזהרה נוספת. — את השמש וגו'. ראה הלאה יז, ג. — ונדהת. כלומר תתן להדיח ולמשוך את עצמך (על ידי דוגמת שאר העמים; השהו להלן יג, יד). — והשתחווית ... ועבדתם. השהו שמות כ, ה. — אשר חלק וגו'. בפסוק זה התקשו כבר שבעים הזקנים שתרגמו את התורה באלכסנדריא כמו שמסופר בתלמוד מגילה ט, ב (מסכת ספר תורה א ט). כי לכאורה היה אפשר לזעות בפירוש פסוק זה, כאילו מותר לשאר העמים לעבוד לצבא השמים, על כן נוסף בתרגום השבעים „להאיר להם” (הוספה זאת אינה נמצאת בתרגום השבעים שבידנו, אבל השהו את הוולגטה). לפי פירוש זה חלק ה' את צבא השמים לעמים, כדי שישמשו את האדם, יאירו לו, אבל לא כדי שיהיו לו לאלהות ח"ו. קרוב לזה מפרש רבי שמשון ב"ר רפאל הירש: „צבא השמים הם חלק העמים, העמים זקוקים להם, כדי להשתמש בתוצאות פעולותיהם”. אבל ה' הוא שחלק אותם לעמים, כדי שיגיעו על ידיהם למלוי תפקידם בעולם; אבל העמים שכחו את ה' וירדו לדרגת פולחן אלייליטבע. — אבל הרשבים ואחרים (וכן היא מימרא דרב בעבודה זרה נה, א) מפרשים את כוונת הפסוק, שה' הניח אותם לכל העמים לעובדם. (או אפילו: ה' נתן להם כחות כאלה, עד שעובדי האלילים, ששכחו את ה' ועזבו אותו, יימשכו אל עבודת צבא השמים, וירצו בזה לבאר שחת). אולם נראה בפסוק כט, כה „חלק” משמש בהמשך כזה בהוראה של מסירה לשם אלהות. האלהים האחרים הם חלקן של האומות (השהו גם רמב"ן לויקרא יח, כה): „לא כאלה חלק יעקב” (ירמיהו י, טז); חלקו של יעקב היא אלהים אמת. השהו תהלים טז, ה; עג, כו. אבל פסוק זה האומר שה' חלק להם את צבא השמים, אין לפרשו כדעת הרב מקלנבורג (הכתב והקבלה) יבני נח לא הוזהרו על השיתוף, וכי יש להם רשות לשתף

בצד האל העליון האמיתי עוד אלהים אחרים הנתונים למרותו, ובלבד שלא יעבדו להם בתור כחות עצמאיים. לא כן, אלא כוונת הפסוק לומר, שהעובדה שהעמים עובדים לצבא השמים, גם היא מאת ה', אבל המטרה שה' התכוון אליה במסירה זאת של צבא השמים אל העמים, היא, שעל ידי דרגה ממוצעת זאת יעלו לאט לאט באמצעות ישראל לידי הכרת האמת של האל העליון. בין עמים שאין להם הכרת אלהות כלל, או העובדים אפילו לכחות היצר החושניים, לא היתה לעולם שום אפשרות שישראל ישמשו ביניהם בתור דוגמא המקרבת להכרת אלהים אמת. לעומת זאת, קל ללמד את העובד לשמש, שהשמש אינו אלא משרת לכה עליון ונעלה המושל על הכל, אשר רק הוא לבדו אלהים אמת. בצורה דומה אומר הרמב"ם (הלכות מלכים) שהנצרות והאיסלם באו לעולם בהשגחה מאת ה', כדי להכין את העולם לקראת ביאת המשיח. (בנוגע לשינויים של תרגום השבעים, השהו יואל מילר, מסכת סופרים, לפרק א, ח"ט). — ואת כ.ם. כלומר אבל אתכם. בניגוד לשאר העמים. — כור הברזל. אין פירושו תנור של ברזל, אלא תנור שמתכינים בו את הברזל. — עם נחלה. במקומות אחרים (למשל ו, ז) כתוב עם סגולה, פירושו שישראל הם נחלתו המוחלטת של הקדוש ברוך הוא, אשר בשום אופן אין להם רשות לעזוב אותו (יחזקאל כ, לב והלאה), ואשר גם הוא לא יעזוב אותם לעולמים (תהלים צד, יד; שמואל א יב, כב). — כיום הזה. כמו ב, ל.

הפסוקים כא"כ. וה' התאנה בי על דבריכם וישבע לבלתי
עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה אשר ה'
אלהיך נתן לך נחלה. כי אנכי מת בארץ הזאת אינני
עובר את הירדן ואתם עוברים וירשתם את הארץ
הטובה הזאת.

השהו למעלה עמ' כא, בפתיחה לנאום הראשון, מה מתכוון משה רבינו לרמוז כאן במאמר מוסגר, עוד הפעם מזכיר משה רבינו דבר זה שהיה נוגע כל כך ללבנו, בשעה שהוא מזהיר את ישראל מפני עבודה זרה; פטירתו הקרובה מצריכה את האזהרה הזאת עוד יותר; על כן הוא חוזר ומזכיר את פטירתו הקרובה בדברים מלאי צער. מישהו אחר לא היה מכניס כאן בשום אופן את ההערה הזאת, שאינה אלא חזרה על הראשונות

(א. לז: ג. כו). — על דבריכם. א. לז: „בגללכם” (כלומר באשמתכם); ג. כו: „למענכם” (כלומר לתועלתכם); כאן: „על דבריכם” (סתמי, דהיינו בשני המובנים יחד, השהה ירמיהו ז. כב; יד. א). — ויש בע. השבועה כלולה במלה „לכן” (במדבר כ. ב) כדברי רבותינו זכרונם לברכה, והם מביאים ראיה משמואל א. ג. יד; השהה גם תרגום יונתן לבמדבר כ. יב ורש”י שם, ודברים רבה יא. י (גם ב. ח). — לבלתי עברי ולבלתי בוא. כיון שהכינוי נוסף לפועל הראשון, אפשר לוותר עליו בפועל השני, כמובן מאליו (איוו. 204). — הארץ הטובה. מוכפל לשם הדגשה, כיון שטוב הארץ עלול לגרום, שישכחו את ה' ואת בריתו. (השהה ח. יב והלאה).

הפסוקים כ”ד. השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה'
אלהיכם אשר ברית עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל
אשר צוך ה' אלהיך. כי ה' אלהיך אש אכלה הוא אל קנא.

ברית. כמו למעלה פסוק יג. — פסל תמונת כל. כמו בפסוק טז. — אשר צוך. כמו ב. לז. — אש אכלה. שמות כד. יז. — אל קנא. שמות כ. ה.

הפסוקים כ”ו. כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ
והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני
ה' אלהיך להכעיסו. העידותי בכם היום את השמים ואת
הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עוברים
את הירדן שמה לרשתה לא תאריכון ימים עליה כי
השמר תשמרון.

כי תוליד... ונושנתם. כלומר, אותם הדורות שראו עוד את נפלאותיו של ה' או שהיו קרובים להם, אין לחוש להם שמא ישחיתו. אבל יש לחוש שמא יישחת דור אחרון, זקן וחלש. אמנם לאמיתו של דבר עזבו ישראל את ה' מיד עם מות יהושע והזקנים (שופטים ב. י והלאה); אבל באותו פרק זמן הופיע תמיד אחרי תקופה קצרה של עזיבת ה' שופט שהחזיר את ישראל למוטב במדה ידועה. דק כאשר סייעו מלכי ישראל להתפתחות

העבודה הזרה. התחילה ההשחתה הגמורה עם ירידה ללא הרף. —
 והשחתתם ... תמונת. כמו בפסוק טז. אחרי לשון רבים „ועשיתם” בא
 לשון יחיד „אלהיך” כמו בפסוק כג. התרגום השומרוני ותרגום השבעים
 מגיחים „אלהיכם”, ללא סיבה. — שמים וארץ. מוזמנים בתור עדים.
 מפני שהם קיימים לעולם, השווה רש"י לפסוק לב. א (על פי הספרי). —
 אבד ... מעל. כמו יא. יז. הכוונה לעונש הגלות. — השמד תשמדון.
 תשמדו ולא תתקיימו יותר בתור עם, ולא תמשיכו להתקיים אלא בתור
 קבוצות מפוזרות בין העמים, כמבואר להלן בפסוק כז.

109 פסוק כז. והפיץ ה' אתכם בעמים ונשאתם מתי מספר
 בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה.

ישראל נידון להיות ללא כח, ראשית בגלל הפיזור (השוה כח. סד).
 שנית בגלל מספרו המועט, המונע ממנו השגת השפעה בין האומים
 (בגוים). — ונשאתם מתי מספר. אתם תשארו בתור אנשים מועטים
 (איוו. 279). — ינהג. מורה על ההגלאה כמו כח. לז; ישעיהו כ. ד.

109 פסוק כח. ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן
 אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון.

גם בפסוק כח. לו וסד, הוזהרו ישראל, שבתור עונש מיוחד יתדרדרו
 בין העמים עד לדרגת עבודת אלילים. כאשר עבדו עבודה זרה בארץ ישראל.
 לפחות ראו עדיין בפסלים ביטוי סמלי לאלהים אמת, אבל תחת השפעה
 האומות יבואו לידי עבודה זרה גסה. — מעשה ידי אדם וגו'. תהליכ
 קלה, טו והלאה (אבל השוה רמב"ן לויקרא יח. כה).

109 פסוק כט. ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי
 תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך.

אחרי שפל הירידה תבוא שוב הזדקפות. אחרי שיראו שהאלילים אינם
 יכולים להושיע אותם. כיון שהם עצמם אין בהם כח. — ובקשתם וגו'.
 השוה ירמיהו כט. יג. — משם. הכוונה לארץ הגולה, כמו „שם” שבפסוק
 הקודם. — תדרשנו. ישעיהו נה. ו.

פסוק ל. בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו.

בצר לך. לדברי איוו. 277 „צר“ כאן הוא מקור (וכן הושע ה. טו; ז'הלים יח. ז; סד, יד), המשמש לפעמים בתוספת ה' הידיעה. אבל מוטב לפרש אותו כשם דבר שבדרך כלל בא אחריו „יחס-אליו“ במקום הכינוי, השוה יונה ב. ג; תהלים קב. ג; קו. מד; קכ. א. הפסוק הזה מציין ביתר דיוק מתי תתקיים התשובה אל ה' שעליה התנבא הפסוק הקודם. — ומצאוך. הגדרה נוספת של הזמן, ו„אחרית הימים“ הכתוב אחרי כן מציין את התקופה הזאת בתור אחרית ההיסטוריה, אשר משה רבינו מנבא עליה כאן. רק כמלה „ושבת“ מתחיל החלק השני של הפסוק.

פסוק לא. כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישבח את ברית אבותיך אשר נשבע להם.

ב„ושבת עד ה'“ כלול ממילא גם ה„ומצאת“ שבפסוק כט, וכאן ניתן הטעם לכך — בגלל רחמי ה'. אף על פי שבמדת הדין היו ישראל ראויים להאבד, מכל מקום נהג הקדוש ברוך הוא במדת רחמים. — לא ירפך. לא ירף ממך, לא יתיאש ממך, יגן עליך תמיד בהשגחה פרטית. — ולא ישחיתך. כאן פירושו: „לא יתן להשחיתך“, כלומר, אף על פי שכל המסיבות היו מחייבות להשחית את ישראל ח"ו. — ברית ... אשר נשבע. זו ברית האבות, שהקדוש ברוך הוא חיוקה בשבועה. השוה בראשית כב. טז; כו. ג; שמות לב. יג ועוד.

הפסוקים לבילדו. כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו. השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. או הנפה אלקים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה

לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך. אתה הראית לדעת כי
ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו. מן השמים השמיעך את
קולו ליכרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו
שמעת מתוך האש.

כי שאל וגו'. המשך הנאום מפסוק כ, שנפסק על ידי התוכחה
שבפסוקים כא—לא. — שאל... ל'. פירוש, לשאול על איזה דבר (בראשית
לב. ל). — למן היום. ל' זאת אינה מתייחסת אל „שאל". השוה שמות
ט. ית. פירוש „למן" אינה אלא הדגשה של „מן". השוה איוו. 218. כמו כן
יש לפרש את הל' של „ולמקצה". — למן היום... הארץ. מציין את
כל הזמן שעד עתה. — ולמקצה... קצה השמים. את כל חללו
של עולם. כלומר: בשום זמן ובשום מקום לא קרה עדיין כדבר הזה. —
הנהיה. אם קרה דבר כזה בעבר. — או הנשמע. או אם מספרים
דבר כזה מן העבר. רבותינו (השוה חגיגה יא. ב) למדו מן המקרא הזה,
שאין לו לאדם לחקור אלא על מה שהיה מוזמן בריאת העולם ואילך ועל
השגת הדברים בתוך העולם הנברא. אבל לא מה שהיה לפני מעשה בראשית
ומה שנמצא מחוץ לעולם שנברא. — השמע. בשני טעמים (ויש ספרים
המטעימים אותו במונח וגעיא) לדברי איוו. 63 (השוה גם גק 16 ר29).
— אלקים. בתרגום השומרוני ותרגום השבעים נוסף „חיים". הגהה על פי
ה, כד, שפסוק זה דומה לו כמעט מלה במלה. — לבוא. כלומר: לבוא על
האדמה, זאת אומרת: להתגלות על ידי מעשים אלקיים, על־טבעיים. —
במסות... ובמוראים וגו'. כאן נזכרים שבע לשונות של הנסים
שנעשו במצרים; חמש מהן נזכרות גם בפסוק כו. ח (וכן בירמיהו לב, כא)
והן נדרשות בהגדה של פסח. שם בלתי מוזכר „מסות" ו„מלחמה". השמטת
„מלחמה" יש לפרש בפשטות. מפני שהכוונה בזה באופן מיוחד למלחמה
שבים סוף, השוה שמות יד, יד. אבל „במסות" אינו נזכר, כפי הנראה, מפני
שפירושו נסיונות, דהיינו הנסיונות והיסורין אשר בהם ניסה ה' תחילה את
עמו וויקק אותו. לפני שבחר בו בתור עם, השוה „כור הברזל", פסוק כ.
— מוראים. על פי תרגום השבעים וכן בהגדה של פסח: גילוי שכינה.
דהיינו ההתגלויות האלקיות. וכן מפרשים התרגומים. השוה דברי הרב
מקלנבורג (בסידור התפילה שלו עיון תפלה, בהגדה של פסח). אולם יתכן
ש„מוראים" פירושו כמו „נוראות", השוה י, כא; תהלים קו, כב. — אות

ומופת. ראה לפסוק יג. ב. — אתה הראית לדעת. אתה באת לכלל הכרה מתוך ראייה עצמית (לא על ידי חקירה). הכוזרי מדגיש זאת באופן מיוחד ומפרש בזה את תחילת עשרת הדברות: „אנכי ... מארץ מצרים.“ — אין עוד מלבדו. כלומר, אין שום כח מבלעדו, שאינו תלוי בו. השהו בענין זה חולין זו, ב (בנוגע לכשפים). — מן השמים. השהו שמות כ. כב. — ליסרך. יסר — ללמד ולהורות. ח. ה; תהלים צד. יב; ישעיהו כח. כו. — ועל הארץ וגו'. זאת אומרת, שכבוד ה' מלא את השמים ואת הארץ. השהו את המדה השלש עשרה של רבי ישמעאל, שלפני הספרא לויקרא. — ודבריו ... מתוך האש. כלומר, לא מאת איזו צורה שהיא.

הפסוקים לז'לח. ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו
אחריו ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים. להוריש גוים
גדולים ועצומים ממך מפניך להביאך לתת לך את ארצם
נחלה כיום הזה.

ותחת כי. לדברי דילמן ואחרים רק פסוק לט והלאה היא הסיפא לפסוק לז והלאה. אולם „וידעת“ (פסוק לט) אינו מנומק על ידי „ותחת כי וגו'“ בלבד, אלא על ידי ההכרה שרכשו בשעת מתן תורה בהר סיני (פסוק כה). על כן רואה דילמן הכרח לפרש, כי „ושמרת וגו'“ (פסוק מ) היא האזהרה העיקרית. „וידעת וגו'“ אינה אלא הנחה מוקדמת. אולם, הלא בכל הספר מודגשת בעיקר דווקא הכרת ייחוד ה'. יש עוד טעם לפרש את „ויבחר בזרעו“ כסיפא ל„כי אהב וגו'“, שהרי עוד כמה פעמים מודגש בספר דברים, שבזכות האבות זכו ישראל להיות העם הנבחר (ז. ח; ט. ה והלאה; י. טו). על כן לדעתנו מתחילה הסיפא ב„ויבחר“. טענתו של דילמן ש„ותחת כי“ ו„ותחת אשר“ מתפרשים תמיד בהוראה של „בגמול על אשר“, יש לדחותה אם נפרש לשון „אהב“ בהוראה של „מציאת חן“. ה' אינו אוהב את האדם בלי טעם, אלא אם האדם זכה לאהבתו של ה'. אם כן במלת „אהב“ נכללת כמובנה מאליה זכות האבות. כגמול לזכויותיהם בחר בזרעם אחריהם. השהו בראשית כב, טז והלאה. דווקא מפני שכאן הכוונה לזכותו של אברהם במיוחד, כתוב „וזרעו אחריו“ בלשון יחיד (השהו בראשית כו, ג—ה). הנוסח של התרגום השומרוני „בזרעם אחריהם“, אינה אלא הגהה המבקשת להקל וללא צדק מעדיפים החדשים את הנוסח הזה על הנוסח שלנו הנראה

קשה לכאורה. לדברי תרגום יונתן מתייחס „בורעו אחרירי אל יעקב אבינו במיוחד. מפני שאילו ניתנה הארץ לזרע אברהם או יצחק, היו גם הישמעאלים. בני קטורה ועשו צריכים לקבל בה חלק, כמו שמבאר הראב"ע. אולם הללו כבר הוצאו מכלל זרע אברהם על ידי הפסוק „כי ביצחק יקרא לך זרע“ (בראשית כא, יב). — בפניו. כלומר: בעצמו, כביכול. שמות לג, יד; שמואל ב יו, יא (הראב"ע). — גוים גדולים וגו'. הכוונה לכל עמי כנען. — כיום הזה. כלומר, הכיבוש כבר התחיל, כיון ששני המלכים האדירים שבעבר הירדן כבר נוצחו, וכזה ניתנה הערובה לנצחון על שאר האומות (ג, כא והלאה).

הפסוקים לט"ח. וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ושמרת את הזקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר יוטב לך ולבניך אחריו ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך כל הימים.

שני הפסוקים האלה כוללים תמצית כל דברי התוכחה. ראשית כל משגן הכתוב את האמונה בייחוד ה'. מה שהכירו ישראל פעם אחת מתוך הנסיון (פסוק זה) עליהם להכיר ולשים אל לבם בתמידות. — ושמרת וגו'. הוא מסיים באותה האזהרה אשר בה פתח בפסוק ד, א. עם סיום החלק ההיסטורי של נאום. — כל הימים. ייתכן שהוא מתייחס אל „נותן לך“; הוא נותן לך את הארץ, כדי שתהיה שלך כל הימים (ראה שולץ, רבי שמשון ב"ר רפאל הירש, אהרליך). אולם הרי כבר ב„נותן לך“ הובעה המתנה לעולם, והרי כמה פעמים מוזהר ישראל בספר דברים, שאם לא ישמרו את התורה, יגלו מן הארץ. אמנם התורה מבטיחה גם את השיבה מן הגלות, אבל בכל זאת הלשון „כל הימים“ אינה מתאימה. כיון שמשמעה היא החזקה ללא הפסקה. על כן לדעתנו מוטב לפרש ש„כל הימים“ מתייחס אל החלק הראשון של הפסוק „ושמרת וגו'“. השוה יב, א.

הבדלת ערי המקלט על ידי משה רבינו.

פרק ד, מא—מג.

להלן יט, א נוכיח, שהמצוות בנוגע לערי המקלט שנאמרו מיט, א והלאה, מניחות את הבדלת שלש ערי המקלט שבעבר הירדן על ידי משה רבינו (כן גם דילמן וקינן), וכן שהסיפור הזה אינו עומד בניגוד כלל למה שנאמר בבמדבר לה, י ויהושע כ, כאו נעיר רק, שהלשון „או יבדיל“ אינו מכוון דווקא לזמן שבין סיום הנאום הראשון ותחילת הנאום השני, אלא באופן כללי לתקופה שאחרי כיבוש וחילוק ארץ עבר הירדן המזרחית. שסופר עליהם בנאום הקודם. הידיעה נכתבה כאן, כדי לתת ריוח בין הנאום הראשון לשני.

לדעת קלוסטרמן (שט, או, קר, 1871 ע' 258 והלאה) והולנברג (שם 1874 ע' 467) מטרת הפסוקים הללו היא לישב את הסתירה בין במדבר לה, יג ויהושע כ (ששם נזכרות שש ערי מקלט) לבין דברים יט (ששם נזכרות רק שלש ערים ועם הרחבת הגבולות עוד שלש), בזה שמשה רבינו כבר הבדיל שלש ערים, בשעה שהרצה את ספר משנה תורה. זאת היא גם דעתו של שטייארנאגל (פירוש), אולם כבר קינן (מבוא 118) דחה דעה זו בצורה מכריעה. מה שמתנגד להשערה זאת הוא: (1) בפרשה שלנו נזכרים ביטויים שונים לגמרי מאשר בבמדבר לה, סימן שאין כאן התייחסות מיוחדת כלפי אותה פרשה. (2) הרי על ידי הפרשה שלנו תגדל הסתירה, שהרי כאן כתוב שמשה רבינו הבדיל שלש ערים, בעוד שבמדבר לה ויהושע כ כתוב שלא נקבעו אלא אחרי כן עם כיבוש עבר הירדן המערבי. ואם כי סתירה זאת היא מדומה, כמו שיתבאר להלן יט, א, הרי אין בשום אופן לייחסה ל„מסדר“ מאוחר אשר כוונתו היתה לסלק הסתירה. (3) אילו היה זיפן מאוחר מתכוון לסלק סתירה, הרי מוטב היה לו להגיה או להעיר הערה בפסוק יט, א, ולא להכניס סיפור במקום שאינו שייך להמשך הענין.

הפסוקים מא—מג. או יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש. לנוס שמה רוצה אשר ירצה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו מתמול שלשום ונס אל אחת מן הערים האל וחי. את בצר במדבר בארץ המישור לראובני ואת ראמות בגלעד לגדי ואת גולן כבשן למנשי.

או יבדיל „או“ עם עבר בלתי נשלם, כמו שמות טו, א. נראה

שההבדלה נעשתה רק בצורת צווי אל יהושע. ההבדלה בפועל לא התקיימה אלא אהרי כן, עם כיבוש עבר הירדן המערבי, מן הטעם שיתבאר להלן יט, א בפירושונו. — עבר הירדן. כאן יש הכרח להשלים בהדיא „מזרחה שמש“, ראה למעלה א, א בפירושונו. במקום הביטוי השלם „מזרחה שמש“ או „מזרח שמש“ (פסוק מז) או „מזרח השמש“ (במדבר כא, יא) כתוב הרבה פעמים בקיצור „מזרחה“. — ונס... וחי. ראה יט, ג'ד בפירושונו. — האל. במקום האלה, וכן הרבה פעמים בתורה, ראה לויקרא יח, כו. — וחי. (בוי"ו קמוצה). איוו. 243. — בצר. בירמיהו מח, כד היא נקראת בצרה (וכן בכתבת מישע שורה כז). ביהושע כא, לו אינה מכונה „עיר מקלט“, כמו הערים האחרות, אבל בהרבה כתבי יד נמצאת שם ההוספה „את עיר מקלט הרוצח“ (וכן בתרגום השבעים). — במדבר וגו'. הכוונה למדבר שהיה מזרחה למישור ההררי של מואב (ג, י). תרגום יונתן מתרגם בצר „כותיריין“ (השוה הרב יהוסף שווארץ, תבואות הארץ, ע' רס"ז). — ראמת בגלעד. לדעת רוב החוקרים היא אסטאלט של היום. ראה הילדסהיימר, בייטרגה 58. העיר נזכרת גם מאוחר יותר, במלכים א כב, ג ועוד. — גולן. על שמה נקרא המחוז גולניטיס (בתלמוד גבלונה או יבלונה, הילדסהיימר 395, 55). העיר הזאת היתה ידועה עדיין בימיו של אבזביוס בתור כפר גדול (ראה שווארץ ע' 175). תרגום יונתן מתרגם „דברא“.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

ב. הנאום השני של ספר דברים, או: נאום המצוות

1) הכותרת לנאום המצוות. פרק ד. מד—מט.

מחמת חשיבותו המיוחדת ותוכנו העשיר של הנאום פרק ה, איכו, הקדימה לו התורה כותרת מיוחדת, אשר בה נזכרים התוכן, המקום והזמן של הנאום הבא. בפסוק מד נקרא תוכן הנאום „תורה“, ובפסוק מה נקרא „עדות חוקים ומשפטים“, אבל אין לומר כדברי קובל ואחרים, שהפסוק האחרון הוא מיותר לגמרי אחרי הראשון. איני יכול להסכים גם לדעת דילמן, המייחס את הפסוק מד (ההודעה על שימת התורה לפני בני ישראל) אל פרק ה, אייא ואת הפסוק מה אל פרק ה, יבכו, כך שרק שני הפסוקים יחד מציינים את התוכן של שני חלקי הנאום העיקרי הבא. אין דעה זו נכונה, כי המונח „תורה“ נזכר פעמים רבות בספר דברים במובן של כל מצוות הספר ולא רק בתור ביטוי ל„הוראה“ כללית (השוה יו, יח; לא, ט ועוד הרבה). הנכון הוא, כי פסוק מד מתייחס אל כל התורה כולה, שנכתבה על ידי משה רבינו (לא, ט) ושם אותה לפני העם כדי לכרות ברית חדשה, בדיוק כמו ששם לפני העם את ספר הברית, בעת כריתת הברית בחורב (שמות כא, א; השוה עם כד, ז). הספר הזה הכתוב, נקרא בשלמותו „התורה“ בפסוק מד וכן בהרבה מקומות. לעומת זאת פסוק מה היא כותרת לנאומו המדובר של משה רבינו (אשר דבר משה), אשר בו הודיע ופירש את פרטי המצוות. בפסוק זה נקראות המצוות לפרטיהן, כפי תוכנם השונה, „עדות חוקים ומשפטים“, כמו ה, כ. פסוק מו אומר, שהתורה הכתובה להלן, נאמרה תחילה בעל פה על ידי משה רבינו ונתפרשה לכל פרטיה.

בנוגע לציון הזמן של המצוות שנאמרו עכשו, כבר הרגיש דילמן, שבמקום זה שלא נוקב בו תאריך כללי, אלא צוין זמן מדוייק, נזכר הביטוי הכללי „בצאתם ממצרים“ בפסוק מה ומו. אולם נראה שיש כוונה מיוחדת לביטוי זה, הברית שנכתבה עכשו מתוארת גם להלן כט, כד בתור אותה הברית אשר כרת ה' עם בני ישראל בצאתם ממצרים. גאולת